

MI. : اوراده براق کون اوتورلدی *ora-da bir kaç gün otur-uł-du* [1] «on resta quelques jours là-bas».

II. YÜKLET [2]

(مستداله *müsnedün-ileyh*).

1186. Umumiyyelle şu değişimli «variable» isimler yüklet diye kullanılır.

1° Asıl isimler: Alemler, alem olarak kullanılan sıfatlar ve zamirler.

MI. : قورقو طاغرى آشیرير *ķorku dağ-lar-ı aşı-ır-ır* [3] «la peur fait franchir des montagnes»;

طاطلى ديشه دشمن : آبی مدهیه دوست *tatlı diş-e düşman, acı mi'de-ye dost* «le doux (est un) ennemi pour les dents; l'amer (est un) ami pour l'estomac»;

کیم بیلير *kim bil-ir?* «qui sait? sait-on. jamais?».

2° Fiilin isimcil siygaları (fiilden yapıma isim şekilleri) içinde in-sıraflı olanlar, yani mastarlar, hades isimleri ve alem olarak kullanılan ortağ «participe» lar.

MI. : آریدن بال آلق هر کسک کاری دکدر *arı-dan bal al-mak her kes-iñ kār-ı değil-dir* (Atasözü) «prendre du miel aux abeilles n'est pas l'affaire de tout le monde». (Yüklet, burada mastar olan: *al-mak*).

ويلين اونوتان اولملى *yalan söyle-yen unut-gan* [4] *ol-ma-malı* (Alasözü) «celui qui ment ne doit pas être oublieux». (pro-verbe: le menteur doit avoir bonne mémoire). Burada yüklet isim (alem) olarak kullanılan ortağ: *söyleyen*).

Hades ismi yüklet olan misaller için, bk. § 1271 ve. aşağıları.

[1] *otur-uł-du* fiilinin Fransızca karşılığı «on séjourna» olsa gerek, buna müellifimiz verdiği «on resta» karşılığı ise Türkçe'de *kał-in-di* olacak. A.U.E

[2] Buna verilen türkçe özne tabiri, diğer bir çeşidi olan *yezne* gibi (dāmad) mânasındadır ki, bununla münasebeti yoktur. Biz üzerine bir şey yükletilecek (yarlık) mânasındaki bu kelimeyi ise daha uygun buluyoruz. bk. *Kitāb-ı Dede Korkud*, *yüklet* = eşya yükletilecek (hayvan). A.U.E

[3] Bizim bildiğimiz bu atasözü *ķorku daę-lar-ı bekle-r* «c'est par la crainte (de la justice) que les montagnes sont surveillées, bien gardées» surelindedir. A.U.E

[4] Sert konsoulardan biri olan *t* den sonra *g* değil *k* okunur. A.U.E.

1187. *Ayrıca yükletin söylenmez olduğu haller.* — Fail, gramerce bir şahıs (mütekellim, muhatap, gaip) mefhumıyla gösterilmiş olduğu zaman, başka birçok dillerde de kaideden olduğu üzere, umumiyetle başlı başına bir kelime (bir şahıs zamiri) ile ifade edilmek istemez. O zaman şahıslı siyganın (esasen bir zamir unsuru olan) sonucu, şahıs ve dolayısıyla fail (yüklet)i bildirmeğe yeter. Başka türlü söylemek lâzımsa, şahıslı siygaların failleri kendileri içindedir (Mk. § 300).

Bununla beraber, kelamın açıklanması veya bizzat şahıs üzerine dikkati çekmek lüzumu dolayısıyla gerekiyorsa şahıs zamiri de ayrıca söylenir.

Ml. : *بن آغلارم سن گولرسن* *ben ağla-r-ım sen gül-er-sin* «moi, je pleure; toi, tu ris (= je pleure, et toi, tu ris).

1188. Müfret gaipite fiilin mantıkî faili diye Fransızcadaki tarafsız işaret zamiri olan: «ce, il, cela» (mk. şahıssız denilen: «il paraît, il se peut» yani: olabilir, öyle görünüyor gibi cümleleri) ile ifade edilenlere benzer *belirsiz* bir mefhumu dahî olduğu zaman şahıs sonucu kâfidir.

Ml. : *بیتدی* *bit di* «(c') est fini»;

بیتدی گیتدی *bit-di git-di* «(c') est bien fini» (mot à mot: «c'est fini et parti»);

اولور *ol-ur* olağandır «cela arrive», yapılabilir «cela se fait», olabilir «cela se peut», uygundur «c'est permis», makbulümdür «je veux bien»;

اولماز *ol-ma-z* iyi, uygun değildir «cela ne convient pas» yasaktır «c'est défendu», olur, yapılır şey değildir «ce n'est pas à faire», yapmayın «ne le faites pas» (mk. § 1205, 2°);

اولادی *ol-ma-di* «cela n'a pas été», iyi, uygun, istenildiği gibi olmadı «cela n'a pas réussi, c'est manqué», hoşça gitmiyor, iyi değil «cela ne va pas, cela n'est pas bien», hata ettiniz, fena yaptınız «vous avez eu tort»;

یتر *yet-er* «(cela) suffit, (c') est assez»;

یشیر *yet-iş-ir* «(cela) suffit, (c') est assez»;

الوریر *elver-ir* «(cela) suffit, (c') est assez»;

ایستر *iste-r* bu kelime için bk. § 979;

ایستمز iste me-z «(c') est inutile, vs.» (mot à mot: «cela ne désire»).

Mk. Eski Osmanlıca'da *kaç-ır-ma-z* [1] ehemmiyeti yok, varsın olsun «cela n'a pas d'importance, n'importe» = şimdiki Türkiye lehçesinde *zarar yok, beis yok*. Arapça *لا بأس*, Suriyece *mā bişāgil*; şimdiki Yunanca'da *zem-birazi* δέυ ωεισφύζει.

Mk. *aç* (hiç) *başmaz* hiç ziyan vermez «il n'y a pas de mal» (*Tezkere-i Evliyâ* s. 53 ve 375 ve tercümesinin 31 inci sahifesinde, hâmiş) Pavet de Courteille ve Radloff'a göre *buş-mağ* mastarı berbat olmak, bozulmak, daralmak «s'abîmer, s'altérer, se fâcher» mânalarına ve *Div. L. T.* (II, 11) can sıkılmak, usanmak «se dégoûter, se laisser» mânalarıdır. Mk. § 1343 aşağıları.

Bu tarzda ifade çoğu zaman vücutî «nécessitatif» temesi olan sıy-galarla kullanılır, ve o zaman Fransızca'nın «il faut... (infinitif)» suretine muadil ifadeler meydana gelir. Mk. § 642; yine mk. şahıssız cümlelere dair misalleri, § 1230 ve aşağısı, ve § 1241.

1189. Bunun aksine olarak Fransızca'nın «il pleut, il neige, il tonne, il fait tel ou tel temps» yollu ifadelerinin karşılıkları Türkçe'de söylenilir bir faili olan cümlelerle yapılır.

Ml.: باغمور ياغمور *yağmur yağ-ıyor* «il pleut» (mot à mot: «la pluie pleut»);

قار ياغمور *kar yağ-ıyor* «il neige» (mot à mot: «la neige pleut»);

گؤك كورايور *g'ök gürle-yor* «il tonne» (mot à mot: «le ciel gronde»).

Yine mk. § 1185, İhtar.

III. TÖMLEC — MEF'ULLER.

«Compléments — régimes».

1190. Birbiri ardınca muhtelif insiraf hallerini mütalâa etmiş olduğumuz alem (isim) bahislerinde (§ 255 den 283) dolaysız «direct», dolaylı «indirect», ve duramlı «circontanciel» tümleçler üzerine bir takım talimat görülecektir.

Morfolojice tasnifin tümleçler yüzünden mantıkça tasnif ile çerçevlendirilmesi için şunları hatırdâ tutmalı ki:

Dolaysız tümleç, mef'ulün bîh haletini veya mutlak haletini alır;

Dolaylı tümleç ilgilici veya ilgicsiz mef'ulün ileyh veya mef'ulün anı (veya ilgilici mutlak) haletini alır;

[1] Belki aslı «Kaygu vermez» mânasıdır. A.U.E

Duram tümleci ilgilicli veya ilgicsiz mefulün fiil ve (sebeup mânalı) mefulün anı ve ilgilicli mutlak veya görelık «relatif» haletini alır.

IV. BELİRTKENLER (CÜMLENİN 'ARIZİ HADLERİ).

1191. Cümlelerin bütün hadlerinde bir belirtken bulunabilir, yalnız fiil cümlelerinin yüklemi hariç ki bu, isim olmadığı için belirtici bir öbeğe dahil bulunamaz.

Daha evvelce § 1066 ve aşağısı bentlerde belirtkenlere dair bir bahis geçmişti.

BAHİS II. — (İsticil veya fiilcil) cümlede hadlerin sırası.

1192. Bir cümledeki muhtelif hadlerin tuttuğu yerler sırası tetkik edilmeden de evvel şuna dikkat etmek ister ki, arizî hadler cümlelerin bütününe nispet edilerek tayin edilmiş değildir; bunlar sadece ait oldukları cümlelerin hadlerinden evvel gelirler.

1193 Öte taraftan tümleç - mefuler yüklet (fail) e değil, yükleme ait olduklarından o yüklemle bir öbek teşkil etmeğe meylederler ki, biz bu öbeğe yüklem öbeği adını veriyoruz (bilindiği üzere yüklem 1063 üncü bentte zikri geçen kaideye göre bu öbeğin sonunda yer alır).

Bunun neticesi olarak cümle son tahlilde iki parçaya kadar çıkarılır: Yüklem öbeği ve yüklet ki, yüklet yüklemden evvel yer alır.

Ve bundan da şöyle bir şema çıkar:

$$\text{yüklet} + \frac{\text{yüklem öbeği}}{\text{tümleçler} + \text{yüklem}}$$

1194. Tümleçler şu esasa göre yer alırlar: Tümleyici bağ ne kadar doğrudan doğruya olursa, tümleç o kadar yükleme yakın olur.

Bundan da şu farazî tertip çıkar:

$$\text{yüklet} + \frac{\text{yüklem öbeği}}{\text{duram tüm.} + \text{dolaylı tüm.} + \text{dolaysız tüm.} + \text{yüklem}}$$

Ml.: *ben*   *yarın*   *siz-e*   *bun-a*   *gön-der-ecek-im.*

je vous enverrai cela demain.

1195. Bu farazî sırayı buraya koyduk, halbuki kullanışta bu sıra iki meyil dolayısıyla çoğu zaman naksedilmektedir:

1° Zaman ve mekân bildiren duram tümleçlerine fail (yüklet) den evvel yer verilmesi meylî, ki şu tipteki kelâm huradan çıkıyor:

Zamanlık duram tümleci + mekânlık duram tümleci + fail (yüklet) + başka duram tümleçleri + dolaylı tümleç + dolaysız tümleç + yüklem.

MI. : كُن كوني جامعه مشهور بر واعظ كال حراره اهالى به بر طاقم كوزل شيرل سويله مش
g'ecen cum'a günü - cāmî'imizle - meşhur bir vâ'iz - k'emâl-i - horâret-le
- ahâlî-ye - birtakım güzêl şeyler - söylemiş «vendredi dernier à la (à
 notre: A.U.E) *mosquée, un prédicateur célèbre a adressé aux habitants*
quelques jolies paroles» mot à (mot: «a dit (paraît-il: A.U.E) quelques jolies
choses»).

1196 — 2° Mütekeflim muhatabının dikkatini çekmek istediği kelimeye yüklemın hemen üst yanında yer vermekteki meyli.

Bu yer değiştirme, fail de dahil olmak üzere cümlemin hütün hadlerine şâmil olabilir.

Dolaysız tümlece misal (ki bu takdirde kelimelerin sırası alâfâde sıra ile karışmış olur):

yarın ben size bunu (başka şeyi değil) gön-der-eceğ-im «je vous enverrai cela (et non autre chose) demain».

Durum tümlecine misal:

ben bunu size yarın (başka gün değil) gön-der-eceğ-im «je vous l'enverrai demain (et non un autre jour)».

Faile misal:

yarın bunu size ben (başkası değil) gön-der-eceğ-im «(c'est) moi (qui) vous l'enverrai demain».

Dolaylı tümlece misal:

ben bunu (yarın A.U.E) size (başkasına değil) gön-der-eceğ-im «je vous l'enverrai (demain A.U.E) à vous [1].

Mütekeflim falan veya filân kelime üzerinde ısrar etmeden bir cümlemin sıfı objektif bir suretle söylenmiş olması nadir olduğu için, daha yukarılarda verilmiş olan esas sık sık tatbik edilmiş bulunmakta ve ferâzî olarak muttâri olduğu bildirilen sıraya nâdiren riayet olmaktadır.

BAHİS III. — Hususî örnekte bazı isim cümleleri.

1197. Şurada iki nevi isim cümlesi üzerine bazı tafsilât vereceğiz:

1° Yüklemi *var* veya *yok* kelimeleriden biri olan cümleler [2].

2° Yüklemi *de-mek* mastarı olan cümleler.

[1] Kitabın başlarında tonelik bahsinde bir cümledeki hadlerden hiç birinin normal sırası bozulup ehemmiyeti haiz olan kelimenin fiilin üst yanına getirilmesine de hâcet kalmadan yalnız ilk hecesi üzerine vurgu getirmekle nasıl bu söylenen rolü oynamakta olduğu söylenmişti. A.U.E.

[2] Sıfat olan bu kelimeler her sıfat gibi yüklem olduğu zaman koşaçları söylenik veya gizlenik kalabilir. Burada bunların böylece ayrılmaları belki Fransızca'nın «il y a, il n' y a pas» gibi fiillerini hatırlatıyor. Yoksa bunlar Türkçede: *annem hasta, çocuklar mektepte*, vs. den farklı değildir. A.U.E.

I. YÜKLEMİ VAR VEYA YOK KELİMELERİNDEN BİRİ OLAN İSİM CÜMLELERİ.

1198. *var* kelimesi hem var olan «ce qui existe» hem de varlık «existence» bildiren bir kelimedir.

yok kelimesi de (hem yok olan «ce qui n'existe pas» hem de A.U.E) yokluk «l'inexistence, le néant» bildiren bir kelimedir.

Bu iki kelime (mânalarına göre A.U.E) bazan sıfat, bazan isim (alem) olarak kullanılır.

Ml.: چون آلكدر هر يوقى وار ايله. *çün an-îñ-dir her yog-u var eyle-mek* (A.U.E) (*Aşık Paşa* [ölümü: hieri 710 = 1310 — 1311] nın bir nazmından alınmış) «car il lui appartient de créer l'être avec le néant» (mot à mot: «car c'est à lui de donner l'existence à chaque néant, A.U.E);

ديله چله عالمى ير آندە يوق ايدو وديسه كيرو وار ايدو *(Allah) dile-se cümle 'âlem-i bir on-da yok ed-er ve dile-se girü var ed-er* (A.U.E) (*Ris. B.*, s. 3) «si Dieu le désirait, il réduirait à néant en un instant le monde entier, et s'il désirait, il pourrait le recréer de nouveau»;

واره وار يوغه يوق دنييلير *var-a var yoğ-a yok de-n-il-ir* «il faut appeler les choses par leurs noms» (asıl mânası: «on appelle *var* ce qui existe, on appelle *yok* ce qui n'existe pas»);

يوق پها-سه *yok paha-sın-a* «hiç kâr etmeden, hiç yere, çok ucuza «pour rien, à bon marché»;

يوق يره *yok yer-e* «hiç yere, boş yere, boşuna «pour rien, inutilement, à tort»;

مال-ین-ی یوق يرزه روب *mal-ın-ı yok yer-ler-e vir-üb* (A.U.E) «dépensant en pure perte sa fortune» (1426 yılı yazmaları, yap. 128 V°).

İHTAR. — *var* kelimesi baznu: var olan kadar, olanca «tout ce qu' il y a» gibi bir bütünlük mânasını da verir:

Ml.: وار قوتى ايله *var kuvvet-i ile* olanca kuvvetiyle, «de toute sa force» (mk. § 926, İhtar);

وار-ین-ی ویرن اوتاناز *var-ın-ı ver-en utan-ma-z* «celui qui donne tout ce qu' il possède, n' a pas à avoir honte (de peu qu' il donne)»;

اون بيك عذب و يكيچرستك واريله *on-biñ 'azab ve yeniceri-sin-iñ var-t-ile* (A.U.E) «avec 10,000 azabs (irréguliers) et tout ce qu' il avait comme Janissaires» (*yeniceri-sin-iñ var-t ile*) [Rouca, 1493 yazmaları, yap. 50 V°];

بزی یغما قلوب کادرمزده وارنی الماشلار *biz-i yagma kı-l-ub kilür-iniz-de var-nı? al-muş-lar* (A.U.E) «ils nous ont pillés et ont pris tout ce qu' il y avait dans notre cellier» (1426 yılı yazmaları, yap. 257).

var kelimesine *yok* u ilâve etmekle bu ifadeleri pekiştirmek mümkündür.

Ml.: *var-ım yoğ-um* «tout ce que je possède» (mot à mot:) «ce que je possède (ou) je ne possède pas»;

var-a yoğ-a yül-en gâhad ağla-yan bir çocuk «un enfant qui rit ou qui pleure à tout bout de champs»;

var-a yoğ-a kar-ış-mok «se mêler de tout» (mot à mot: «ce mêler de ce qui existe et de ce qui n'existe pas. A.U.E).

1199. *var* ve *yok* kelimeleri, şunları ifade ettikleri zaman isim cümlelerinin yüklemi olarak kullanırlar:

1° *Bir mefhumun mutlak varlığını (veya yokluğunu).*

Ml.: *Allah var(-dır)* «Dieu existe»;

ne var «qu' y a-t-il?»;

ne var ne yok «quelles nouvelles?» (Asıl mânasıyle: «qu' y a-t-il, que n' y a-t-il pas?»);

bir şey yok «il n' y a rien»;

kimse yok «il n' y a personne»;

şüphe yok(-tur) «il n' y a point de doute, sans doute».

İHTAR. — Herhangi bir hadiseden biri bir müddet ve fasıla geçtiğini bildirmek için aynı yapılama kullanılır.

Ml.: *harb başla-yalı tam dört sene var(-dır)* «il y a juste quatre ans que la guerre a commencé».

Bununla beraber aynı ifadeler, cevher fiili ile de olur.

Ml.: *sekiz ay-dır devlet-i aliye cezâyir (1) den bir cevap g'etir-d-eme-di* (Cevdet tarihi II, s. 262) «il y a 8 mois (voilà 8 mois) que le Gouvernement Ottoman est sans nouvelle des îles» (bu misalde şöyle de denebilir: *sekiz ay-dan beri-dir...* [2]).

1200. — 2° *bir mefhumun herhangi bir yerde varlığını (veya yokluğunu) — (yerleşen varlık).*

[1] Bu kelime «Algérie» karşılığı ise «Cezayir» gibi büyük harfli olacak... yok, eğer Adalar demek olan «İles» karşılığı ise böyle kalacak. A.U.E

[2] Bu cümlenin de aslı şöyle olmalıdır: *Sekiz aydan beridir ki...* A.U.E

Fransızca'da ve çoğu Avrupa dillerinde bu gibi hallerde şahıssız teşkiller vardır: «il y a» (mk. Yunanca ἔκει, Bulgarca има).

Türkçe'de, öteki dillerde olduğu gibi fail (= varlığı işaret edilen mefhum) çoğu zaman (belirsiz bir tarif edatı veya bir sayı ismi ile beraber olarak) belirsiz bulunur.

Ml.: (در) او وار (اون) بو درده *bu dere-de bir (ön) ev var (-dır)* «il y a une (dix) maison(s) dans cette vallée»;

(در) بو قیشلهده بش یوز الی عسکر وار (در) *bu kıış(a)-da beş-yüz-elli asker var (-dır)* «dans cette caserne, il y a 550 soldats»;

(در) بو یوزک اقدم بۇده هر شی وار (در) *buğur-uñ efendi-m, biz-de her şey var (-dır)* «veuillez entrer, il y a toutes sortes de choses chez nous» «nous avons toutes sortes de choses (en magasin)».

İHTAR. — Mesele bir mefhumun hattâ var olduğu cihetini düşündürmeden sadece onun mahallileştirilme «localisation» si, onun nerede olduğunun bildirilmesinden ibaret ise, *var* kelimesi faydasız kalır ve *yok* kelimesi ise yerini *değil* kelimesine bırakır. Bu takdirde fail umumiyetle belirli, hüviyeti tâyin edilmiş (varlığı evvelceden bilinen) bir mefhumdur.

Fransızca'da, Türkçe'de ve başka dillerde olduğu gibi, cevher fiiliyle yapılır:

Ml.: او م بو درده (در) *ev-im bu dere-de (-dır)* «ma maison est dans cette vallée».

Menfisinde:

ev-im bu dere-de değil (-dır) «ma maison n'est pas dans cette vallée».

Bununla beraber bazan bu ifadelerde bile *var* ve *yok* kullanılır.

Ml.: فراخ فراخ او توز یاشنده وارساک *ferah ferah otuz yaş-ın-da var-sın* (FĀİK REŞAD, Külliğât-ı Letâif s. 313) [1]; mk. bir başka misal, § 893);

Efendi ev-de yok-tur «Monsieur n'est pas à la maison». Mk. § 1183 sonunda.

1201. — 3° bir veya birçok başka mefhumlara *mülk (ā'id) olan*

[1] Dikkat edilecek bir şey de bu misalde cevher fiilinin ikinci şahıs (muhatap) durumunda olmasıdır ki bu müstesna bir haldir, çünkü cevher fiili *var* ile beraber olduğu zaman umumiyetle üçüncü şahıs (gaip) durumunda olur. Bu mesele hakkında bakınız § 1205 baş taraflarına. J. D.

bir veya birçok belirsiz mefhumların varlığı (veya yokluğu) (mülkiyet «izafet» ilgili varlık, bk. § 1091).

Çoğu Avrupa dillerinde (ve başlıcası Balkan dillerinde) olduğu üzere Fransızca'da da bu durumda «avoir» [1] fiilinin şahıslı siygaları bulunur.

Mülk edinilen (muzaf olan) şey cümlelerin faili olup kendisine bir mülkiyet (izafet) lâhikası (= malik olana: «muzâfun ileyhe» irca alâmeti, mk. § 233) ilâve edilmiş bulunur. Eğer malik olan aynı cümlede ifade edilmiş ise mülk olan «muzaf» ile bir izafet ilgisi [2] (terkibi) vücuda getirir.

MI.: (اون) اووم وار (در) *bir (on) ev-im var (-dir) «j'ai une (dix) maison(s)»;*

اووم وار *ne-niz var? «qu'avez vous? de quoi souffrez - vous?»;*

زنگینک مال، زوگوردک اولادی وار *zengin-in mal-ı, zügürd-ün evlād-ı var (Atasözü) «le riche a de l'argent, le pauvre a des enfants».*

var ve yok kelimelerinin hâdes isimleriyle böyle bir kullanımına bakınız (§ 128.1).

İHTAR. — İş sadece bir *mülkiyet ilgisi* «rapport possessif» kuımağa (bir mefhumun başka bir mefhumu ait olduğunu bildirmeğe) gelince, *var* kelimesi faydasız kalır (mk. § 1200 İhtar), ve *yok* kelimesinin yerini *değil* kelimesi alır. Fail (=mülk edinilen mefhum) belirli, hüviyeti bilinmiş bir mefhumdur (ki varlığı evvelceden bilinmiş olduğu için *var* kelimesiyle ifade edilmek istemez): mülkiyet (izafet) lâhikasını almaz. Malik olan (muzâfun ileyh) ise aidiyet «génitif» halinde yüklem olur [3].

MI.: اووم وار (در) *bu ev ben-im(-dir) «cette maison est à moi (m' appartient)».*

[1] Fransızca'nın «avoir» fiilini Türkçeye çevirirken bir mülkiyet (bir temellük) fikri bildirip bildirmediğine bakmak ister: Nitekim «j'ai votre livre dans mon tiroir» gibi bir cümle *kitab-ınız çekmece-m-de-dir* «votre livre est dans mon tiroir» suretinde tercüme edilir. J.D.

[2] Bu izafet ilgisi (birinci haddi aidiyet sonuçlu olarak) bizim *arizi* «accidentel» dediğimizdir (mk. § 1101). J.D.

[3] Alclâde basit isimler (sıfatlar, zamirler, vs.) fail rolünde bulunduğu gibi, bir aidiyet fikri bildiren ve mürekkep isim gibi olan izafetler de bu rolü görebildikleri için bize belki burada söylenecek asıl söz failin böyle bir izafet terkibinden ibaret olduğudur. Yoksa bu cümlede başkaca bahse değer bir hususilik görmüyoruz:

ban-a ait (bir) ev var(-dır)

= *bir ev-im var(dır)*

siz-e ait ne var

= *ne-niz var*

zengin-e ait mal, zügürd-e ait evlād var = *zengin-in mal-ı, zügürd-ün evlād-ı var*

1202 Evvelce geçen bendlerde söylenilen misallerin biz daima hal siygasından olanlarını düşünerek almıştık. Öteki zaman siygalarında (mk. § 1177) *var* ve *yok* kelimeleri, ancak **i mek* (§ 559 ve aşağısı) nâkıs fiili siygalarından biriyle beraber gelen bir cevher fiili olduğu zaman kalabilirler.

MI. : *واردى (الله) اول بو جمله عالم بوغديکن bu cümle 'âlem yoğ-iken (yok iken yerine) ol (Allah) var idi (A.U.E)* (Eski Osmanlıca'dan alınmış bir misal *Ris. B.*, 3; mutlak varlık, mk. § 1199) «tandis que tout cet univers n'existait pas encore, lui (Allah) existait (*var i-di*).

شيمدى او توژ باشنده و زردى şimdi otuz yaşında var-di «maintenant elle avait 30 ans» (*Tanin*'in tefriki, n° 1900, col. 5; mahallileşmiş varlık, mk. § 1200, lhtar); mk. § 1205, baş tarafları.

سن اوده بوغيدك sen ev-de yoğ-u-duñ «tu n'étais pas à la maison» (mahallileşmiş varlık);

وزرانك اوج طوغلری وار ايمش vüzerā-niñ üç tuğ-ı var i-miş «(on dit que) les vizirs avaient (droit à) trois queues de cheval (tuğh)» [mülkiyet «zafet, ilgili varlık. mk. § 1201];

وارسه پولك اولورم قولك : يوتسه پولك قابور پولك var-sa pul-uñ ol-ur-un kul-un, yok-sa pul-uñ kapı-dir yol-uñ (söylence) «si tu as de l'argent, je suis ton esclave; si tu n'as pas d'argent, prends la porte» (mot à mot: «la porte est ton chemin»)

1203. İş, ol-mak fiilinden yapılmış siygalara gelince, *var* kelimesi ortadan kalkar. Bundan çıkan netice şudur ki, ol-mak fiili hem 1° «Evelki hali bırakıp yeni bir hale girmek «être, devenir», 2° (**var ol mak* yerinde) «exister» mânalarına gelir; ve ol ma-mak fiili de hem 1° evelki hali bırakıp yeni bir hale girmemek «ne pas devenir..., ne pas être» mânasına hem 2° (**yok ol mak* yerine) «ne pas exister» mânasına gelir.

MI. : *كىمه اولاسون! يولى دېمايكن kimse ol-ma-sın! yol-u kapa-ma-yınız* «qu' il n' y ait personnel n'obstruez pas la route»;

بزه ممارفك دردى مېن بر مسلك اولامه سيدر biz-de ma'ārif-iñ derd-i mu-ayyen bir meslek ol-ma-ma-st-dir «ce qui fait, chez nous, le

malheur de l'instruction publique, c'est l'absence d'une ligne de conduite déterminée» [1].

هیچ بر کلوب کیدن اولادی *hiç bir g'el-ip gid-en oļ-ma-dı* «il n'y eut personne qui vint à passer» (Evvelden geçen bütün misaller 1199 uncu bendde gösterilen örnektedir [mutlak varlık]);

بو بابده یا کیشکز اولالی *bu bab-da yañlış-ıñız oļ-maļı* «vous devez vous tromper sur ce point» (1201 inci bendde gösterilen misal örneğinde [mülkiyet «izafet» ilgili varlık]).

Mk. *oļ-an* ortacı için, § 762, İhtar. Yine mk. *var* ın mânadaşı *oļ-an-ca*, § 926 İhtar.

İHTAR. — Bununla beraber şu ifadede *var* kelimesi, (ā sı uzatılmak üzere A.U.E) *oļ-maļ* fiilinin emir siygasıyla beraber olmak üzere kabıttır:

وار اول (اولاد) *vār oļ (oļ-uñ)* [2] «Dieu vous conserve (en vie)» [mot à mot: «sois (soyez) existant»].

1204. Yok kelimesinin kullanımındaki hususî haller. — Bazı sıfata nakli cümlelerde *yok* kelimesinin ardınca (menfi koşaç hizmetini görür bir zarf olan [3] *değil* kelimesi gelebilir.

MI.: *hākān-ı mañlū'-uñ tarafdar-lar-ı yok değil* «ce n'est pas que le sultan déposé n'ait point de partisans», «on ne peut pas dire que le sultan...».

yok mu? «n'y a-t-il pas» ifadesi bazan, daha evvel söylenen bir isme dikkati çekmek için bir tekit mânasıyla de kullanılır [4].

[1] (*Ma'ārif-iñ mu'ayyen bir meslek oļ-ma-ma-sı*) iharesi belki müellifçe (maarifin muayyen bir mesleği olmaması) yerine yanlış anlaşılmaş olacak ki, Fransızca (maarifin muayyen bir hareket hali olmaması) yolunda tercüme edilmiştir. Halbuki bundan anlaşılması gereken mâna hizece *ma'ārif-in mu'ayyen bir meslek (halinde) oļ-ma-ma-sı* «... c'est qu'il n'est pas (encore en état d') une profession déterminée» suretinde olsa gerek. A.U.E.

[2] *vār oļ-sun-lar* da böyledir: *sağ ol*, *berhurdār ol* gibileri de buna benzer. Bunlardan başka *oļ-maļ* fiili, üst anlatında bir takım hastalık isimleriyle beraber olarak da kullanılabilirler ki, bu takdirde o hastalık isimleri (o hastalığa tutulmuş hasta) mânasında sıfat rolünde bulunurlar:

Nezle, öksürük, bronşit, apandisit, verem, yılançık, boğmaca + oļ-maļ = nezle hastası (nezleli), öksürüklü, bronşitli, apandisitli, veremli, yılançıklı, boğmacalı) olmak. Bak, ayrıca: *Oļ-du-m oļ-aļı* = var oldum olalı «depuis que j'existe» A.U.E.

[3] *değil* isim cümlelerinde yüklem durumunda bir zarf olur. Onun asıl koşacı yine kendisinden sonra söylenik veya gizlenik bir *-dır* dir; yoksa buna menfi koşaç demek hilmem ne kadar doğru olur. A.U.E.

[4] Bu yolda bir cümle çalını yol soranlara yol göstermek için çok kullanılır ki, o zaman *yok mu* tabiri sağlık verilen nişan noktaları isminden sonra getirilir. Suriye Araplarında aynı durumlarda (yine bu mânada olan) *mū fi?* tabiri kullanılır. J.D.

yok mu kelimesi (madem ki senin gibi usta, yaman bir adam var) mânasıyla konuşma dilinde kullanılır. *Sen yok musun sen, alimallah hepsinin hakkından getirsin.*

yok mu? daki *mu* lâhikası tasdikli bir sorma mânasındadır. A.U.E.

MI. : استبداد دوئنده او کولک سندن قورقان مسکینلر یوقی؟ شیبدی هر بری بر غضنفر حریت کسبلمش
istibdad deur-in-de o g'ölg'e-sin-den kark-an miskin-ler yok-mu? şimdi her bir-i bir gazanfer-i hurriyet k'es-il-miş «vous connaissez, n'est-ce pas) ces tristes sites qui avaient peur de leur propre ombre sous le régime de l'absolutisme, maintenant chacun d'eux se croit être un lion de la liberté» (mot à mot: «n'y a-t-il pas de tristes sites...»);

اللهدن تورقق ، خالقدن اوتانن یوقی؟
Allah-dan kork-mak, halk-dan utan-muk yok-mu? «alors craindre Dieu, avoir honte des gens, rien de tout cela ne compte pour vous?»

İHTAR. — Eski Osmanlıca'da hemen de aynı mânada *ki var* aslı mânasıyle: «qui existe, qui est» ifadesi kullanılırdı.

MI. : *ve bu Yankı İbn-i Madyan ki var-dir* (A.U.E) «et ce Yanko İbn-i Madyan» (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 54 V°) [1];

اما نصاری دئی کی وار الرواک ادنی بواسع تغییر ایادی
Amma nasârâ dahî ki var an-ı-lar-nü ad-in-i Havlas (تغییر: *Paulos yerine*) *tagyir eyle-di* (A.U.E) «quant aux chrétiens, c'est (saint) Paul qui a changé leur nom» (1426 yılı yazmaları, yap. 164 V°) [1].

1205. Eski Osmanlıca'da *var* ve *yok* kelimelerinin hususi kullanış halleri.

1° *var(dır)* (در) ve *yok(dır)* (دور) kelimeleri bir uzaklığı, uzunluğu bildirmek istenildiği zaman *qadar* kelimesinden sonra getirilerek bazan *dr dir* ve *değil(dir)* yerinde kullanılırdı.

(*qadar* lı veya *qadar* sız) olmak üzere bir adamın yaşını bildirmeğe yarayan ifadelerde de böyledir. 1200 ve 1202 inci bendlerdeki iki misale bakınız. Bilindiği üzere Türkçede «uzaklık, uzunluk ve yaş» fikirleri bazan birbirine karışıyor (Mk. § 481 ve 892).

MI. : *Pâris* پاریس شهری نفس الامرده استانبول قدر یوقدر لکن بنالری اوچر دوردر قات اولوب...
şehr-i nefis-el-emir-de İstanbul kadar yok-dur lakin binâ-lar-ı üç-er dörd-er kat ol-ub... (*Atiümel Efendi sefâret-nâme-si*, s. 38) (A.U.E) «Paris il est vrai, n'est pas aussi grand que Constantinople, mais les maisons (y) sont à trois ou quatre étages...»;

بیر کبیر حوضه دئی کلکک و-مظنده شادروانی بر نصیر قدر وار
(Versay'da) bir kebir hav(u) z-a dahî g'el-di-k vasat-un-da şadırvan-ı bir kasır kadar var (A.U.E) (*Aynı eser*, s. 48) «nous arrivâmes ensuite à un grand bassin (à Versailles). La fontaine, qui est au milieu, est grande comme un kiosque».

bir g'öz-ü bir inek g'öz-ün-ân üç-ü kadar var-idi «chacun de ses yeux était de la grandeur de trois yeux de vache» (TAMBURL AROUTINE, *Tahmas ka[-u tevârih-i Ermenice harflerle, Venedik, 1800, s. 6)*;

[1] Bu, müellifin dediği gibi *yok mu* mânasından ziyade *hani-ya* mânasına yakın gibi geliyor:

Ve bu Yanko İbn-i Madyan ki vardır = *Haniya Yauko İbn-i Madyan* adında biri vardır, bu Yanko... *Ama nasarâ dahî ki var* onların adını Bolis tagyir eyledi = *Haniya daha* (bir takım) *nasarâ* vardır... Sonra buradaki *ki var* lar *var ki* lerden çevrilmiş değil, bu mânaya göre böyle kullanılmıştır. A.U.E

Tahmas kuş-un-uñ ordu-su ne kadar vardı «quel était l'effectif de l'armée de Nâdir-Chah?» (Aynı eser s. 35).

2" Mef'ulün ileyih hâletinde bir isim ve bir mastarla veya şart fiilli bir uyruk cümlesiyle beraber buldukları zaman (وار *var(dır)* (cevaz) vardır, olur, caizdir, müsa-ittir, meğrudur «il est licite; il est permis à (un tel)...; «(un tel) a le droit de...» mânalarının, ve (در *yoğ(-dur)* olmaz, yasaktır [1] «il est défendu» mânalarını bildirirdi.

***MI.**: وارد اول ولیہ دترسه دہایا دترسه دیت الا... اما بزوم اماملرم دشارکم ولیا دیت المی یوقدر *var-dır ol, veli-ye dile-r-se dep-eler-se diyet al-a... emmā biz-ūm imam-lar-umuz demiş-ler-kim veli-yā diyet al-mak yoğ-dur* (A.U.E) «il est permis au maître (de l'esclave tué) de tuer à son tour ou de recevoir le prix du sang, à son choix... [2] mais nos imams soutiennent que le maître n'a pas le droit de recevoir le prix du sang» (1426 yılı yazmaları, yap. 106 V°);

حایضہ یا نغسایہ تختہ یازمق وارمی یوقدی *hāyız-e (aybaşılı: A.U.E) ya nüfesa (lôhusa: A.U.E)-ya tahta yaz-mak var-mı, yoğ mu* (A.U.E) «est-il permis à une femme en état d'impureté légale de calligraphier (les passages du Coran)?» [3] (*İf'ulviyât-ı Şâhi, yap. 67 V°*) [4].

[1] *ol-ur* ve *ol-ma-z* kelimelerinin de böyle bir mânası vardır (§ 1118):

eski dost-um-dur, git-me-mek ol-ma-z «c'est un vieil ami: il faut que j'aille chez lui» (mot à mot: «il ne sera pas convenable de ne pas aller» A.U.E).

[2] Bize, bunun tercümesi şöyle olsa daha yerinde olur gibi geliyor:

«il est permis à ce maître de tuer (l'assassin de son esclave?) ou de recevoir (de l'assassin) le prix du sang (de l'esclave tué), à son choix...» A.U.E

[3] Müellif, *tacche yazmaq* tabirini (*Kur'andan bir takım ibareleri*) *güzel yazı ile yazmaq* mânasıyla fakat şüpheli bir soru işaretiyle kaydediyor. Bu durumlarda olan bir kadın için olur mu olmaz mı diye düşünürken bu *tahta yazmaq* tabiri hakkında müellif tarafından verilen tercümeyi yerinde bulmuyoruz. Yalnız bunun ne olabileceği hakkında geniş bir kanaat edinmiş olmamakla beraber şöyle düşünüyoruz: Bk. 3 A.Wooden book - cover J. W. Redhouse.

a. *tahta* kelimesinin müteaddit mânalarından biri de vaktiyle «kitap cildi» idi. *yazmaq* mastarının ise şimdi de bazı yerlerde olduğu gibi eskiden (yaymak, açmak) mânası da vardı. Şu halde bu cümle: (öyle nâpak vaziyette kadınlara için «meselâ bir mushaf» cildi ele alıp açmak olur mu olmaz mı) mânasına yazılmış olabilir. Nitekim Kur'anı Kerim cildi hakkında şöyle buyurulmuştur: «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الطَّاهِرُونَ» yani ona ancak pâk olanlar el sürebilir).

b. Arap harfleriyle (yazmak) kelimesindeki z nin bir nokta ziyadesiyle aslında z olması mümkündür ki, o zaman *tahta yazmaq* «fendre le bois» gibi bir mâna alır. Fakat biz bu şıkkı birincisi kadar kuvvetli bulmuyoruz. A.U.E

[4] Nefiy zarfı olarak kullanılan *yoğ* kelimesi için bk. § 375, İhtar. *yoğsa* kelimesi için bk. § 467.

Şunu da ilâve edelim ki, bazan *yoğ* kelimesi evvelkisiyle tezat halinde bir faraziye bildiren şart cümlelerinin başında bulunur:

یوق اگر کوزسه *yoğ, eğer g'el-me-z-se...* veya بالعکس کوزسه *yoğ, bi-l-'akis g'el-me-z-se...* «si, au contraire, il ne vient pas...» J.D.

II. YÜKLEMİ *DE-MEK* KELİMESİ OLAN İSİM CÜMLELERİ.

1206. *de-mek* «dire» mastarı bir isim cümlesinin yüklemi olarak bulunduğu zaman (her siygada fakat o siyganın daima üçüncü şahısında «gaipte» kullanılmak üzere) mânasına, mânasında «signific, signifiait, .., vent dire...» vs. karşılığı olur [1].

MI. : فاریسیده اسب ات دیمکدر *fār(i)sī-de «esb» at demek-dir* «en persan *esb* signifie cheval»; (= Fāriside *esb* at mânasınadır A.U.E).

تذات (conviction) ذک *kanā'at (conviction) demek*; bunda [*kanā'at* kelimesinin fransızcadaki mânası veriliyor] (kanaal «conviction» mânasınadır A.U.E);

تذات ذک (conviction) (conviction) *kanā'at demek*; [bunda fransızca «conviction» kelimesinin türkçedeki mânası veriliyor] («conviction» kanaal mânasındadır).

بو نه دیمک *bu ne de-mek* «que-ce que cela signifie?» (=bu ne mânasına? A.U.E);

نه دیمک *ne de-mek* «qu'est-ce à dire» (bu nasıl şey! — Asıl mânası: «bu ne mânasına «dir» A.U.E).

تقلید سیف قیلاج توشاق دیمکدر *taqlid-i seyf kılıc kuşat-mak de-mek-dir* (AĞMED RĀSİM) «[les mots] *taqlid-i seyf* signifient: «ceindre l'épée» (bu Osmanlı padişahlarına taç giyme yerinde yapılan bir merasim adıdır).

«kapu kul-u» hassa 'asker-i de-mek i-di «[les mots] *qapu qaluu* («esclave de la Porte») signifiaient [autrefois]: la garde impériale» (AĞMED RĀSİM).

1207. Bu yoldaki ifade tarzının menşei her birinin de sonunda *de-mek* bulunan iki hadli bir cümleden ibaret daha tam bir teşkidir:

MI. : افکار عمومی دیمک بن دیمکدر *efkār-ı umūmiye de-mek ben de-mek-dir* (mot à mot: «dire: l'opinion publique [c'] est dire: moi») [XIV üneü Lui'nin şu meşhur beyanatının tathik yollu tercümesi: «l'opinion publique c'est moi»]. Mk. § 1214, son misal.

Yani birinci hadlerdeki *de-mek* kaldırılmak suretiyledir ki, bundan evvelki bendde verilen ifadeler teşkil edilmiş bulunuyor [1].

1208. Şurada, aynı menşee bağlananlara misal olarak daha birkaç tabir veriyoruz:

بو نه دیمک سۆزدür *bu ne de-mek söz-dür?* «que signifie cette parole» (*ne dem-ek* kelimeleri burada hakiki bir belirtken olarak kullanılmıştır) [2];

[1] Bizce bu birinci hadlerdeki *de-mek* kelimesi, ikincilerde olduğu gibi yüklem rolünde olmayıp, yüklet (fail) vazifesini görmektedir. Bunlar asıl kendi mânasıyla «söylemek» karşılığı olup, cümlede *söz-ü* kelimesine muadildir:

Efkârı umūmiye (demek) ben demektir = efkârı umūmiye (söz) ben mânasınadır. Bunun da aslı şöyle olmak gerektir: Efkârı umūmiye demek, ben demek (le bir) dir, A.U.E

[2] Müellifin verdiği bu misalde bir yanlışlık olacak. Böyle bir cümle Türkçede söylenmez. Bu olsa olsa ya (bu nasıl söz, bu söz nedir) suretinde veya (bu ne demek [dir]) suretinde kullanılır. Yoksa, müellifin dediği gibi *de-mek* kelimesinin *söz* kelimesine belirken (sıfat) olarak kullanılması vaki değildir; bu takdirde bütün bu misali buradan çıkarmak yerinde olur, A.U.E

... دیکه اولیورکه... دیکه اولیورکه... *de-mek, de-mek ki...*, *de-mek ol-uyor ki...* bu şu mânada-dır ki, anlaşılan, anlaşılan şu(dur)ki... «c'est-à-dire que...», «c'est dire que...»; şu halde... «alors...», «donc...».

Bunlarda *de-mek* kelimesi hemen de bir zarf değerindedir; Mk. arapça *یأنی* ya'ni Rusça *значит*).

de-mek (ol-uyor-ki) siz ders-e devâm et-me-yecek-siniz «alors vous ne comptez pas être assidu au cours!» (SAMİ BEY).

BAHİS IV. — Uyruk cümleler.

1209. Bilindiği üzere Türkçede alelâde uyruk cümle öbekleri teşkili işini cümlemsiler «quasi - propositions» gördüğü için (bak § 1251 ve aşağısı), bu dilde uyruk cümleler nispeten seyrekler. Bunları şöylece ikiye ayırıyoruz:

1° Bağlaç alması zaruri olmayan uyruk cümleler ki, bunlar *birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri* «proposition conditionnelles corrélatives»;

2° (Fars nahvi ve bazan Fransız nahvi tesiriyle) bir bağlaçla bağlanan uyruk cümlelerdir.

I. BİRBİRİNE KARŞILIKLI BAĞLI OLAN ŞART CÜMLELERİ.

1210. Asıl Türkçe olarak yegâne uyruk cümle olanlar, yani Fars (veya Fransız) sintaksından müteessir oluncular bunlardır.

Bir şart veya bir farz ve tahmin bildiren her kelâmda iki cümle vardır. Bunlardan birincisine *başlam* «protase» derler ki, şart «condition» bildiren cümledir, ikincisine *sonlam* «apodose» derler ki, ceza yani bu şartın karşılığı olan neticesi «conséquence» dir.

İHTAR. — Türk nahvinde görünüşe göre müstesna olan bu teşkilin varlığı şununla izah edilir: Uyruk şart cümlelerinde kullanılan -se şekli, muhakkak fiilden yapılmış bir isim siygası şekli idi (Çuvaşça'da bu *(y)ip* gibi öncelenik «préalable» hareketli, düzensizli bir ulaktır; mk. DOBR. ZOL. § 5).

Yine meselâ Çagatayca:

bu suv-dın kaç-sâ bol-ur «bu su-dan geç(-il)-se ol-ur» «on peut traverser cette eau» da olduğu gibi ayrıntı siygasının şahıssız olarak sık sık kullanılması şüphesiz bundandır. Yine mk. *Gr. alt.* § 355 ve 360 - 365.

Osmanlıca'da bu şahıssız kullanım ancak pek hafif izleri bulunuyor (bak. § 1238).

1211. Daha ifadekâr olmak için farz ve tahmin «suppositif» cümlesinin başlamı başına *اگر* *eger, eyer* «si» kelimesi getirilebilir. Bazanda *شاید* *sāyed* «si par hasard», «si jamais» zarfı kullanılır (bk. § 457).